НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім.Г.М.Доброва НАН України»
(ДУ «ІДНТПІН ім.Г.М.Доброва НАН України»)

бульвар Т.Шевченка, 60, м. Київ-32, 01032 тел./факс (044) 486-95-91
http://www.stepscenter.org.ua E-mail: steps@nas.gov.ua

03.07.2026 р. № НЦ-42
На № від

Президія НАН України

Щодо питання удосконалення діючих механізмів фінансування галузі науки та виконання визначених завдань щодо її розвитку

1. Сьогодні достовірно відомо, що наука стала ключовим, найефективнішим фактором економічного зростання, соціального розвитку та забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни. Цей факт знаходить підтвердження на рівні середньостатистичного аналізу залежності рівня країн від стану розвитку вітчизняної науки. Особливе значення має також порівняльний аналіз взаємозв'язку науки з ключовими параметрами розвитку країни, розглянутий, зокрема, на прикладі трьох країн: України, Польщі та Туреччини (табл.).

Таблиця

Чисельність населення, ВВП на душу населення, наукоємність ВВП

Країна	1980			2020		
	населення, млн. осіб	ВВП на душу населення, тис дол.	наукоємність ВВП, %	населення, млн. осіб	ВВП на душу населення, тис дол.	наукоємність ВВП, %
Україна	50,0	12,5	2,6	43,7	12,9	0,47
Польща	35,6	11,1	-	37,8	34,3	1,21
Туреччина	43,4	8,5	-	84,3	27,2	0,96

Як видно з таблиці, Україна випереджала Польщу та Туреччину за всіма трьома показниками. Але у 2020 році ВВП на душу населення і наукоємність ВВП в Україні були майже втричі меншими ніж у сусідніх країнах. За цими даними криється не тільки факт від недоотримання ВВП унаслідок деіндустріалізації та детехнологізації вітчизняної економіки (наприклад, в аграрному секторі Україна виробляла у 1990 році 100 тисяч тракторів, в даний час імпортує понад 95%

тракторів, комбайнів та іншої аграрної техніки, особливо критичний стан в цьому плані стався у високотехнологічних галузях), що призвело до значних втрат у соціально-економічній сфері, прискорення процесу депопуляції населення, яке почалось ще до початку нападу Росії на Україну, падіння рівня національної безпеки та обороноздатності країни.

2. Україна зараз має найменший рівень наукоємності ВВП за всю свою новітню історію – 0,4% (за останні 2 роки зафіксоване незначне зростання цього показника). Проведена у минулому конверсія оборонної сфери призвела до критичного зменшення фінансування оборонних НДДКР. У 2014 році обсяг фінансування таких робіт в Україні був менше у 36 разів ніж в Росії, до того ж більше половини оборонних НДДКР складали зарубіжні замовлення, в тому числі й російського походження. Слід звернути увагу, що існують раціональні співвідношення витрат на оборонні НДДКР в загальних витратах на оборону. В стабільних розвинутих країнах вони становлять 20 : 80. Якщо б Україна дотримувалася таких «стандартів», то обсяги фінансування вітчизняної науки в перспективі могли б зрости на порядок.

3. На відміну від розвинутих країн, які реалізують принципи науково-центричної політики, Україна впродовж всіх років своєї незалежності реалізує державну політику виживання науки.

Основні параметри науково-центричної державної політики:

- індикатор наукоємності → 72% ВВП;
- насиченість робочої сили дослідниками → 1% дослідників на 1000 осіб зайнятого населення;
- витрати на одного дослідника → 150–180 тис. дол.;
- збалансованість структури витрат на оплату праці та забезпечення науково-дослідного процесу – 50 : 50;
- збалансованість фундаментальних, прикладних досліджень та розробок – 20 : 25 : 55;
- частка бюджетних витрат в загальних витратах на науку при наукоємності ВВП у 2% – 35 : 65.

Зі зниженням наукоємності ВВП частка бюджетних витрат зростає.

4. Політика «виживання науки» стимульована перетворенню України на донора інтелектуального потенціалу для зарубіжжя та водночас на масовий ринок для зарубіжної високотехнологічної продукції, що стало серйозним фактором детехнологізації економіки. Вона призвела до критичного скорочення замовлень на НДДКР з боку виробництва.

5. НАН України відчуває свою особливу відповідальність, вона отримує біля 50% державних коштів на проведення НДДКР. За таких умов головним завданням Академії стає підтримка прогресу соціально–економічного розвитку та обороноздатності країни, при цьому не знижуючи уваги до проведення фундаментальних досліджень. Керівництво Академії здійснює конкретні кроки щодо забезпечення ефективності використання бюджетних коштів шляхом раціоналізації структури їх розподілу. Зокрема, передбачено суттєво – до 40% підвищити обсяги конкурентного фінансування НДДКР, запровадити стратегічні плани для кожного з пріоритетних напрямів досліджень, остаточно налагодити систему регулярного оцінювання науково-дослідних інститутів. В методичному плані робота по регулярному оцінюванню результатів роботи наукових установ проводиться з врахуванням європейського досвіду і максимальної орієнтації на

якісні показники їх роботи. Таке якісне оцінювання має певні переваги перед системою атестації наукових установ МОН України, оскільки вона дає більш конкретне уявлення про досягнення науки не просто у вигляді публікаційної активності, а у створенні нових знань. Власне такі результати, а не просто кількість статей здатні більше переконати суспільство про те, що наука виправдовує витрати на своє утримання.

6. Щодо питання доцільності подальшого фінансування галузевих академій наук в умовах розвитку наукових центрів у закладах вищої освіти (ЗВО). Слід зазначити, що у ЗВО зайнято понад 70% від загальної чисельності кандидатів наук, докторів наук та докторів філософії, але лише незначна частка з них задіяна у науково-дослідному процесі. В Україні обсяг виконуваних у ЗВО НДДКР останнім часом трохи зріс і становить приблизно 13% від загального обсягу виконуваних в країні НДДКР. Але цей показник не є унікальним для нашої країни, бо він є характерним майже для всіх розвинутих країн.

На сьогоднішній час витрати на освіту (всіх рівнів) та науку становлять приблизно 95 : 5. Ці дані свідчать про критичну нестабільність бюджетного фінансування цих сфер, зумовлену довготривалим усуненням науки на узбіччя державних фінансових пріоритетів та ігнорування її ролі як джерела економічного зростання, соціального розвитку та забезпечення національної безпеки.

Інша проблема полягає в тому, що протягом багатьох років залишається вкрай низькою наукоємність нашої вищої освіти. При тому, що у ЗВО зосереджено більшу частину докторів і кандидатів наук, лише 20–25 університетів умовно можна порівняти з європейськими за рівнем наукоємності освітянської діяльності. На них сукупно припадає понад 70% загального обсягу НДДКР, виконуваних у секторі вищої освіти.

За умов відстороненості величезної кількості дипломованих університетських вчених від виконання НДДКР, однією з причин якої є навантаження науково-педагогічних працівників навчальними функціями, відносно невелика кількість академічних вчених, переведених з галузевих академій у ЗВО проблему підвищення наукоємності освітнього процесу не вирішить.

Ця проблема демонструє системний характер, тому її вирішення потребує також системного підходу та чіткого прорахування можливих наслідків.

Директор Інституту
д.е.н., проф. **Борис МАЛІЦЬКИЙ**